

نشانه‌های شهری

تعاریف، گونه‌شناسی، مکان‌یابی، برنامه‌ریزی و طراحی

نویسنده

دکتر ممدرضا پورجعفر

دانشیار دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس

مهدی منتظرالمجید

پژوهشگر دکتری شهرسازی دانشگاه تربیت مدرس

انتشارات طمان/هله

ناشر تخصصی معماری و شهرسازی

سرشناسه : پورجعفر، محمدرضا، ۱۳۳۴-
عنوان و نام پدید آور : نشانه‌های شهری، تعاریف، گونه‌شناسی، مکان‌یابی، برنامه‌ریزی و طراحی/محمدرضا پورجعفر، مهدی منتظرالحجه.
مشخصات نشر : تهران: طحان: هله، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری : ۱۹۲ ص: مصور، جدول.
شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۲۹۳۲-۲۶-۹ :
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
موضوع : شهرسازی-- تعیین محل
موضوع : سمبولیسم (معماری)
موضوع : شهرسازی-- طرح و برنامه‌ریزی
شناسه افزوده : منتظرالحجه، مهدی، ۱۳۶۲-
رده بندی کنگره : ۱۳۸۹ ن۹ پ/۱۶۶ HT
رده بندی دیویی : ۷۱۱/۴
شماره کتابشناسی ملی : ۲۱۰۰۱۱۱

نشانه‌های شهری

تعاریف، گونه‌شناسی، مکان‌یابی، برنامه‌ریزی و طراحی

تألیف: دکتر محمدرضا پورجعفر
مهدی منتظرالحجه
ناشر: طحان
ناشر همکار: هله
مدیر تولید: ابوالفضل جلاغلو
طراح جلد: علی پورجعفر
چاپ: پیام
صحافی: نوین
لیتوگرافی: آرمانسا
نوبت چاپ: اول ۱۳۸۹
شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۹۳۲-۲۶-۹
قیمت: ۸۵۰۰ تومان

تلفن‌های مرکز پخش: ۶۶۴۰۳۱۹۱ - ۶۶۴۰۳۲۰۸ - ۰۲۱
فاکس: ۶۶۹۶۷۰۵۹ شماره همراه: ۰۹۱۲۱۹۸۵۶۱۷

مقدمه

نشانه‌های شهری عناصر و اجزایی از محیط‌های شهری هستند که به عنوان نقاط کلیدی در این محیط‌ها موجب به یاد ماندن و قابل تشخیص بودن شهرها و قسمت‌های مختلف آن‌ها می‌گردند. این نشانه‌ها در قالب عناصر تک و شاخصی که به طور عمده به صورت طبیعی و یا مصنوعی (ساختمان‌ها، قسمتی از ساختمان‌ها، المان‌های شهری و...) وجود دارند، وظیفه تسهیل مکان‌یابی و تعیین مسیر برای ساکنین و استفاده‌کنندگان از فضا، هویت بخشی به محدوده‌ای خاص و... را بر عهده دارند. بدین ترتیب این عناصر به عنوان یکی از پنج عامل فیزیکی اصلی تشکیل دهنده سیمای شهری (راه، لبه، حوزه، گره و نشانه)، نقش عمده‌ای را در تأمین خوانایی و تشخیص قسمت‌های مختلف شهر دارند.

اما امروزه به علت ساخت و سازها بر اساس مطالعات دویبعدی، و بی‌توجهی به معیارهای طراحی شهری لازم، محیط‌های شهری کمتر دارای خوانایی لازم برای اجتماع ساکن و استفاده‌کننده می‌باشند. حال آن‌که خوانایی به عنوان کیفیتی لازم و ضروری در محیط زندگی و فضاهای شهری، نقش به‌سزایی در جهت‌یابی (Sense of Orientation)، کاهش احساس گم‌شدگی و آشنایی سریع و برقراری ارتباط با محیط توسط مردم دارد.

در طول دهه‌های اخیر ایجاد شهرها و محیط‌های شهری جدید در ایران به عنوان راهکاری جهت کنترل رشد شهرها و محرکی برای توسعه، گسترشی روز افزون به خود گرفته است. اما با این وجود این قسمت‌ها نتوانسته‌اند آن چنان که باید محیط‌های خوانا و پاسخ‌گویی را برای ساکنین خود و دیگر افراد به وجود آورند. عمده‌ترین علل و به طور کلی نقصان این بخش‌ها در تأمین کیفیت‌های مختلف طراحی شهری و به ویژه خوانایی را نیز می‌توان در ساخت و سازهای توده‌ای و ناگهانی، ته‌اجم فرهنگ معماری و شهرسازی غرب و در نتیجه فراموشی اصول معماری و شهرسازی بومی گذشته دانست که سبب تشکیل فضاهایی با کم‌ترین میزان رعایت اصول طراحی و ایجاد کیفیت‌های مطلوب کالبدی گردیده است.

حال آن‌که تأمین خوانایی شهر و منطقه‌های مختلف شهر، در طراحی شهری مسأله حائز اهمیت بوده و جایگاهی ویژه در شکل‌گیری سیمای شهری منسجم و متناسب و همچنین افزایش عمق و شدت تجارب انسانی از محیط زندگی‌اش را دارا می‌باشد. بنابراین هر شهری یا بخشی از آن به منظور این که در ذهن ساکنین خود تصویری واضح ایجاد کند، نیازمند این است که بتواند فرد را قادر سازد تا به آسانی اجزاء سیمای شهر را شناسایی کرده و آن‌ها را در ذهن، در قالبی به هم پیوسته، به یکدیگر ارتباط دهد و به طور کلی امکان تشکیل سیمای شهری خوانایی را در ذهن وی مهیا گرداند.

لذا لزوم به کارگیری اصول مکفی جهت طراحی و بهبود وضعیت محیط‌های شهری به منظور افزایش میزان خوانایی و نیز ایجاد زمینه به منظور تسهیل شکل‌گیری نقشه ادراکی یکپارچه و مشخص در ذهن ساکنین و استفاده‌کنندگان، امری اجتناب‌ناپذیر به نظر می‌رسد.

بنابراین به منظور ایجاد و بسط شهرهایی هویت‌مدار و خوانا برای ساکنین می‌بایست در قدم اول دست به ترکیب‌بندی و ساختارمند نمودن محیط‌های شهری زد به گونه‌ای که شخص قادر باشد به راحت‌ترین وجه ممکن و با تجزیه و تحلیل این ساختار کلیتی معین و مدون از شهر را در ذهن خود ترکیب و بپروراند.

با کمک گرفتن از نشانه‌های شهری به عنوان نقاطی برجسته و شاخص در شهرها می‌توان راحت‌تر به سمت این هدف حرکت کرد. بدین ترتیب که با ضابطه‌مند کردن و اعمال اصولی که به کارگیری نشانه‌های شهری را نزد ساکنین شهرها آسان‌تر و الزامی‌تر می‌نماید، عمل خواندن و ثبت شهرها را بر ساکنین تسهیل نمود. بر این اساس با تعیین چگونگی انتخاب مکان‌هایی مناسب برای استقرار نشانه‌های شهری در قسمت‌های مختلف شهر و با مقیاس‌های عملکردی متفاوت و همچنین تدوین معیارهایی برای طراحی هر چه متمایزتر آن‌ها از محیط‌های پیرامونی، می‌توان به هدف فوق دست یافت.

در فصل اول این کتاب مبانی نظری مرتبط با ابعاد مختلف موضوع از قبیل نشانه‌شناسی، نشانه شهری و تئوری سیمای شهر لینچ مطرح گردیده‌اند. فصل دوم کتاب به مطالعه و بررسی برخی تجارب مشابه اختصاص داده شده است. فصل سوم شامل مطالعات مربوط به ارزیابی کالبدی نشانه‌های شهری است که برگرفته از نقشه‌های ادراکی ساکنین شهر یزد می‌باشند. فصل چهارم به بررسی معیارهای طراحی شهری که توسط دکتر محمدرضا پورجعفر در مکان‌یابی و طراحی برج میلاد تهران به کار گرفته شده‌اند اختصاص داده شده است. فصل پنجم کتاب ارائه‌کننده معیارهای مکان‌یابی و طراحی نشانه‌های شهری است که توسط مؤلفین مطرح شده‌اند. در فصل بعدی یعنی فصل ششم پس از تعیین معیارهای طراحی بر اساس ویژگی‌های محدوده شهر جدید سهند به عنوان نمونه موردی، آلترناتیوهای طراحی ارائه و سپس مورد ارزیابی قرار گرفته و گزینه بهینه جهت استقرار نشانه‌ای در مقیاس شهر انتخاب شده است و طرح نهایی ارائه گردیده است. ضمن این که برخی از برج‌های مخابراتی که نقش به‌سزایی را به عنوان نشانه‌های شهری در بسیاری از شهرهای بزرگ دنیا به عهده دارند در پیوست ارائه گردیده است.

بر خود واجب می‌دانیم که از آقایان دکتر علی اکبر تقوایی و دکتر مجتبی انصاری که محیطی پژوهشی را در دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس فراهم نمودند و جناب آقای دکتر محمدرضا بمانیان که همیشه ما را از مشاورت علمی خود بهره‌مند ساختند، قدردانی و تشکر به عمل آوریم.

همچنین از کلیه دوستان و همکاران به ویژه آقایان محمود منتظرالحجه، محمدرضا منتظرالحجه، محسن حسینی، آرش سهرابی و علی پورجعفر (طراح جلد کتاب) و خانم غزال محمدزاده و مهندسین مشاور سبز اندیش پایش (سپ) که در تمامی مراحل تهیه این کتاب ما را یاری نمودند، سپاسگزاریم.

۱۳	فصل اول: ادبیات موضوع
۱۵	۱-۱- مقدمه
۱۵	۲-۱- نشانه شناسی
۲۴	۳-۱- نشانه شهری (Landmark)
۵۱	۴-۱- تئوری سیمای شهر لینچ
۶۵	۵-۱- نتیجه گیری
۶۷	فصل دوم: بررسی نمونه های مشابه
۶۹	۱-۲- مقدمه
۶۹	۲-۲- برج میلاد
۷۵	۳-۲- ساختمان نیویورک تایمز (The New York Times Building)
۷۸	۴-۲- برج موزه سنت رجیس (St.Regis Museum Tower)
۸۲	۵-۲- برج هیلبرو (Hillbrow Tower)
۸۵	۶-۲- نتیجه گیری
۸۷	فصل سوم: ارزیابی کالبدی نمادها و نشانه های شهری در نقشه های ادراکی شهروندان
۸۹	۱-۳- مقدمه
۸۹	۲-۳- مواد و روش ها
۹۲	۳-۳- نشانه های استخراج شده از نقشه های ادراکی
۹۷	۴-۳- بحث
۱۰۲	۵-۳- نتیجه
۱۰۵	فصل چهارم: معیارهای طراحی شهری در انتخاب سایت برج مخابراتی تهران
۱۰۷	۱-۴- مقدمه
۱۰۸	۲-۴- موارد مشابه مورد مطالعه
۱۰۹	۳-۴- فاکتورهای گوناگون جهت انتخاب سایت
۱۱۱	۴-۴- انتخاب سایت
۱۱۳	۵-۴- روش تحلیلی کمی بار بصری

۱۱۸	۶-۴- موقعیت نهایی
۱۱۸	۷-۴- بررسی کیفیت بصری بیرونی برج پس از ساخت
۱۱۹	۸-۴- جمع بندی
۱۲۱	فصل پنجم: معیارهای مکان یابی و طراحی نشانه‌های شهری
۱۲۳	۱-۵- مقدمه
۱۲۳	۲-۵- تبیین چشم انداز
۱۲۴	۳-۵- اهداف کلان
۱۲۴	۴-۵- اهداف خرد
۱۲۵	۵-۵- راهبردها
۱۳۲	۶-۵- نتیجه‌گیری
۱۳۵	فصل ششم: تدقیق معیارها و طراحی
۱۳۷	۱-۶- مقدمه
۱۳۷	۲-۶- نمونه موردی
۱۴۲	۳-۶- تدقیق معیارهای مکان‌یابی
۱۴۳	۴-۶- ارائه گزینه‌های پیشنهادی
۱۴۵	۵-۶- بررسی گزینه‌های پیشنهادی
۱۴۸	۶-۶- ارزیابی گزینه‌ها و انتخاب گزینه بهینه
۱۵۳	سخن پایانی
۱۸۹	منابع و مآخذ

۲۳	تصویر شماره (۱-۱) - پنجه دست به عنوان نمادی مذهبی در ایران
۲۵	تصویر شماره (۲-۱) - Empire State Building
۲۶	تصویر شماره (۳-۱) - تکیه امیرچخماق یزد، نشانه‌ای در بافت تاریخی شهر
۲۷	تصویر شماره (۴-۱) - نمونه‌هایی متفاوت از نشانه شهری
۲۹	تصویر شماره (۵-۱) - بازنمایی از فرم شهری
۳۱	تصویر شماره (۶-۱) - مسیریابی: کجایی، کجا می‌خواهی بروی، چگونه به آن جا بروی
۳۷	تصویر شماره (۷-۱) - بقعه سیدرکن الدین یزد
۳۷	تصویر شماره (۸-۱) - برج میلاد، تهران
۳۹	تصویر شماره (۹-۱) - کوه دماوند به عنوان یک نشانه و نمادی طبیعی
۴۰	تصویر شماره (۱۰-۱) - درخت به عنوان نشانه‌ای طبیعی
۴۱	تصویر شماره (۱۱-۱) - شهرداری تبریز به عنوان نشانه‌ای ساختمانی در شهر
۴۷	تصویر شماره (۱۲-۱) - برج آزادی، نمادی در شهر تهران
۴۹	تصویر شماره (۱۳-۱) - برج ایفل؛ نشانه‌ای در مقیاس کل شهر پاریس
۵۳	تصویر شماره (۱۴-۱) - نقشه شهر بوستون حاصل از مصاحبه لینچ با ساکنین شهر بوستون
۶۹	تصویر شماره (۱-۲) - برج میلاد
۷۱	تصویر شماره (۲-۲) - نقشه موقعیت برج میلاد در شهر تهران
۷۲	تصویر شماره (۳-۲) - عکس هوایی موقعیت برج میلاد
۷۴	تصویر شماره (۴-۲) - ساختمان رأس برج میلاد
۷۴	تصویر شماره (۵-۲) - برج میلاد
۷۵	تصویر شماره (۶-۲) - ساختمان نیویورک تایمز
۷۶	تصویر شماره (۷-۲) - نقشه موقعیت ساختمان نیویورک تایمز در شهر نیویورک
۷۷	تصویر شماره (۸-۲) - عکس هوایی موقعیت ساختمان نیویورک تایمز
۷۸	تصویر شماره (۹-۲) - ساختمان نیویورک تایمز
۷۸	تصویر شماره (۱۰-۲) - برج موزه سنت رجیس
۸۰	تصویر شماره (۱۱-۲) - نقشه موقعیت برج موزه سنت رجیس در شهر سانفرانسیسکو
۸۱	تصویر شماره (۱۲-۲) - عکس هوایی موقعیت برج موزه سنت رجیس
۸۲	تصویر شماره (۱۳-۲) - برج موزه سنت رجیس

۸۲	تصویر شماره (۱۴-۲)- برج هیلبرو
۸۳	تصویر شماره (۱۵-۲)- نقشه موقعیت برج هیلبرو در شهر یوهانسبورگ
۸۴	تصویر شماره (۱۶-۲)- عکس هوایی موقعیت برج هیلبرو
۹۳	تصویر شماره (۱-۳)- موقعیت نشانه‌های استخراج شده از نقشه‌های ادراکی در شهر یزد
۹۴	تصویر شماره (۲-۳)- نشانه‌های استخراج شده از نقشه‌های ادراکی در شهر یزد
۹۵	تصویر شماره (۳-۳)- نشانه‌های استخراج شده از نقشه‌های ادراکی در شهر یزد
۱۰۹	تصویر شماره (۱-۴)- مقایسه بلندترین برج های مخابراتی دنیا
۱۱۲	تصویر شماره (۲-۴)- مقطع شمالی- جنوبی از شهر تهران
۱۱۳	تصویر شماره (۳-۴)- مقطع شرقی- غربی از شهر تهران
۱۱۵	تصویر شماره (۴-۴)- تحلیل بصری تپه گیشا
۱۱۶	تصویر شماره (۵-۴)- تحلیل بصری سایت عباس آباد
۱۱۷	تصویر شماره (۶-۴)- تحلیل بصری سایت پردیسان
۱۳۸	تصویر شماره (۱-۶)- موقعیت شهر جدید سهند در استان و کشور
۱۳۹	تصویر شماره (۲-۶)- تصویر ماهواره ای از شهر جدید سهند
۱۴۱	تصویر شماره (۳-۶)- موقعیت فازهای شهر جدید سهند
۱۴۴	تصویر شماره (۴-۶)- میزان همگرایی دسترسی و بصری محورهای شهر جدید سهند
۱۴۴	تصویر شماره (۵-۶)- میزان همگرایی دسترسی و بصری تقاطع محورهای شهر جدید سهند
۱۴۵	تصویر شماره (۶-۶)- گزینه های پیشنهادی به منظور استقرار نشانه شهری در شهر جدید سهند
۱۴۶	تصویر شماره (۷-۶)- میزان دید مستقیم به گزینه شماره ۱ از محورهای مجاور
۱۴۷	تصویر شماره (۸-۶)- میزان دید مستقیم به گزینه شماره ۲ از محورهای مجاور
۱۴۷	تصویر شماره (۹-۶)- میزان دید مستقیم به گزینه شماره ۳ از محورهای مجاور
۱۴۹	تصویر شماره (۱۰-۶)- محدوده انتخابی به منظور استقرار نشانه شهری در شهر جدید سهند
۱۴۹	تصویر شماره (۱۱-۶)- زمین‌های محدوده انتخابی جهت استقرار نشانه شهری در شهر جدید سهند
۱۵۰	تصویر شماره (۱۲-۶)- زمین‌های موجود در محدوده پیشنهادی جهت استقرار نشانه شهری در شهر سهند
۱۵۱	تصویر شماره (۱۳-۶)- میزان دید مستقیم به قطعه شماره ۱ از محورهای مجاور
۱۵۱	تصویر شماره (۱۴-۶)- میزان دید مستقیم به قطعه شماره ۲ از محورهای مجاور
۱۵۲	تصویر شماره (۱۵-۶)- میزان دید مستقیم به قطعه شماره ۳ از محورهای مجاور
۱۵۲	تصویر شماره (۱۶-۶)- میزان دید مستقیم به قطعه شماره ۴ از محورهای مجاور

۱۵۷	تصویر شماره (پ-۱)- برج CN در کانادا
۱۵۹	تصویر شماره (پ-۲)- دید در شب از برج سی ان در شهر تورنتو
۱۶۴	تصویر شماره (پ-۳)- سکوی مشاهده اطراف در برج سی ان
۱۶۶	تصویر شماره (پ-۴)- برج بیجینگ
۱۶۷	تصویر شماره (پ-۵)- برج المپیک مونیخ
۱۶۹	تصویر شماره (پ-۶)- برج سنول
۱۷۲	تصویر شماره (پ-۷)- استقرار سازه بلند و باریک برج بر روی شالوده دایره‌ای شکل
۱۷۳	تصویر شماره (پ-۸) - برج یادمانی مونت ژوییک
۱۷۴	تصویر شماره (پ-۹)- فرم شبه انسان برج مونت ژوییک
۱۷۵	تصویر شماره (پ-۱۰)- دید شب از برج که نشان دهنده چگونگی نورپردازی پیکره برج می‌باشد
۱۷۶	تصویر شماره (پ-۱۱)- انعکاس اشعه لیزر توسط یک بازتاب دهنده در بالای دکل
۱۷۷	تصویر شماره (پ-۱۲)- اشعه لیزر برج در شب
۱۷۸	تصویر شماره (پ-۱۳)- دید کلی از برج فوکوکا
۱۷۹	تصویر شماره (پ-۱۴)- این برج دارای پلانی به شکل مثلث متساوی الاضلاع می‌باشد
۱۸۰	تصویر شماره (پ-۱۵)- تصویری از برج BT که حدود سی سال پیش ساخته شده است
۱۸۱	تصویر شماره (پ-۱۶)- تصویری از برج که ارتباط آن با محدوده‌های مجاور را نشان می‌دهد
۱۸۲	تصویر شماره (پ-۱۷)- برج کادیز که با عظمت در منظر شهری خودنمایی می‌کند
۱۸۳	تصویر شماره (پ-۱۸)- این برج با ارتفاع ۳۲۵ بالاتر از سطح دریا بلندترین ساختمان در استرالیا است
۱۸۴	تصویر شماره (پ-۱۹)- ورودی برج مرکز تلویزیون ریاض
۱۸۵	تصویر شماره (پ-۲۰)- نمایی کلی از برج تلویزیون در ریاض
۱۸۶	تصویر شماره (پ-۲۱)- دید وسیع از برج
۱۸۷	تصویر شماره (پ-۲۲)- برج به عنوان ساختاری با ابهت در بافت شهری
۱۸۸	تصویر شماره (پ-۲۳)- پایه و کلاه برج هر دو از بتن مسلح ساخته شده‌اند

۶۵	جدول شماره (۱-۱)- بررسی مشخصات نشانه‌های شهری
۸۶	جدول شماره (۲-۲)- جدول نتیجه‌گیری از مطالعه نمونه‌های مشابه
۹۶	جدول شماره (۱-۳)- ویژگی‌های بررسی شده نشانه‌های شهری مستخرج از نقشه‌های ادراکی
۱۱۴	جدول شماره (۱-۴)- جدول ارزیابی نقاط پیشنهادی جهت استقرار برج مخابراتی تهران
۱۳۲	جدول شماره (۱-۵)- اهداف خرد و راهبردهای هدف کلان ارتقاء خوانایی محیط‌های شهری از طریق شناسایی مناسب‌ترین مکان‌ها برای جانمایی نشانه‌های شهری
۱۳۳	جدول شماره (۲-۵)- اهداف خرد و راهبردهای هدف کلان ارتقاء هویت و نمایانی فضاهای شهری با استقرار مجموعه‌ای از نشانه‌های شهری شاخص و متمایز
۱۴۲	جدول شماره (۱-۶)- معیارهای پیشنهادی جهت انتخاب سایت نشانه شهری در شهر جدید سهند
۱۴۵	جدول شماره (۲-۶)- ویژگی‌های گزینه‌های پیشنهادی
۱۴۸	جدول شماره (۳-۶)- جدول ارزیابی گزینه‌های پیشنهادی بر اساس معیارهای مکان‌یابی نشانه‌های شهری تعیین شده
۱۵۰	جدول شماره (۴-۶)- بار بصری قطعات چهارگانه در محدوده انتخابی
۳۸	نمودار شماره (۱-۱)- انواع نشانه‌های شهری
۳۹	نمودار شماره (۲-۱)- انواع نشانه‌های طبیعی
۴۲	نمودار شماره (۳-۱)- انواع نشانه‌های ساختمانی
۴۳	نمودار شماره (۴-۱)- انواع نشانه‌های غیرساختمانی
۹۷	نمودار شماره (۱-۳)- تعداد تکرار هر یک از نشانه‌ها در نقشه‌های ادراکی
۹۸	نمودار شماره (۲-۳)- علت شاخص بودن هر یک از نشانه‌ها در نقشه‌های ادراکی
۹۸	نمودار شماره (۳-۳)- کاربری هر یک از نشانه‌ها در نقشه‌های ادراکی
۹۹	نمودار شماره (۴-۳)- میراثی بودن یا نبودن هر یک از نشانه‌ها در نقشه‌های ادراکی
۹۹	نمودار شماره (۵-۳)- نحوه استقرار هر یک از نشانه‌ها در نقشه‌های ادراکی
۱۰۰	نمودار شماره (۶-۳)- محل استقرار هر یک از نشانه‌ها در نقشه‌های ادراکی
۱۰۰	نمودار شماره (۷-۳)- محل استقرار از نظر نوع محور یا محورهای مجاور هر یک از نشانه‌ها در نقشه‌های ادراکی
۱۰۱	نمودار شماره (۸-۳)- دارا بودن یا نبودن تمایز فرمی هر یک از نشانه‌ها در نقشه‌های ادراکی
۱۰۱	نمودار شماره (۹-۳)- مصالح غالب نمای هر یک از نشانه‌ها در نقشه‌های ادراکی